

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Авдєєва Галина Костянтинівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» НДІ вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна

У 70-х роках минулого сторіччя на тлі розвитку комп'ютерної техніки і інформаційних технологій зародився новий напрямок криміналістики – комп'ютерна криміналістика, завданнями якого було, в основному, збирання та дослідження слідів несанкціонованого проникнення до комп'ютерів, їх систем чи мереж без дозволу власника та вчинення дій, які змінюють чи припиняють режим їх роботи.

На початку 1990-х р. набули розвитку цифрові та мережеві технології і це докорінно змінило способи виявлення, вилучення і дослідження доказів, які мали вигляд цифрових слідів. Комп'ютерна криміналістика трансформувалася в цифрову, і на сьогодні вона охоплює роботу не лише з комп'ютерною інформацією, а й з будь-якою інформацією у цифровому вигляді, яка міститься не тільки на різноманітних цифрових пристроях та носіях цифрової інформації, а й у телекомунікаційних мережах. Цифрова криміналістика суттєво доповнює традиційні методи розслідування злочинів та, зокрема, дозволяє за допомогою супутникових знімків встановити місцезнаходження злочинців (таким чином було виявлено і ліквідовано ватажка терористичного угруповання «Аль-Каїда» Усама бен Ладена).

Важливість і актуальність розвитку цифрової криміналістики в усьому світі підтверджується тим, що у 2012 р. був навіть прийнятий спеціальний міжнародний стандарт ISO/IEC 27037:2012 [1], який містить настанови щодо роботи із цифровими доказами. Дотримуючись цього стандарту, журналісти-розслідувачі інтернет-видання Bellingcat на основі аналізу цифрової інформації (телефонних розмов, відеозаписів, супутникових знімків та ін.) встановили, що до авіакатастрофи с пасажирським Boeing-777 MH17 причетні військові РФ.

Сучасними завданнями цифрової криміналістики слугують пошук і аналіз цифрових слідів, аналіз даних (в т.ч. – метаданих¹), збирання доказової інформації у цифровому середовищі. Найбільш складними і масштабними є завдання щодо пошуку у відкритому доступі та аналізу потенційних джерел доказів – величезної кількості загальнодоступних відео- та аудіо-записів, фото- та супутникових знімків, текстів, звітів, публікацій в соціальних мережах. Для допомоги у вирішенні таких складних завдань Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини у 2020 р. представлений Протокол Берклі (Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права), який містить стандарти і методологічні підходи до «збору, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може бути представлена як доказ у кримінальних процесах». [2, с. 6]. Розробники Протоколу наголошують на важливості встановлення достовірності доказової інформації та забезпеченні її збереження.

У Протоколі Берклі викладені алгоритми пошуку, накопичення, аналізу та збереження цифрової інформації з відкритих джерел із дотриманням принципів об'єктивності, компетентності, підзвітності, відповідності законодавству, безпеки, точності, незалежності, прозорості, дотримання прав людини та ін. Автори Протоколу надають рекомендації щодо визначення меж вирішуваного завдання з метою економії часу та забезпечення особистої безпеки свідків і потерпілих, а також – для безпеки апаратного і програмного забезпечення.

З 24 лютого 2022 р. в Україні зафіксовано вже понад 40 тисяч воєнних злочинів, скоєних військовими РФ. [3]. Після звільнення раніше окупованих РФ територій України (частин Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської та Луганської областей) виявлено значні руйнування цивільної інфраструктури, катівні зі слідами тортур, масові поховання цивільних осіб та військових зі слідами катувань, тіла закатованих громадян України та ін. Це свідчить про порушення військовими РФ прав громадян України, закріплених у Розділі I Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та її протоколах №№ 1, 4, 6, 7, 12 і 13. [4, с. 116]. Це, насамперед, право на життя (ст. 2 Конвенції); заборона катувань (ст. 3 Конвенції); заборона

¹ Метадані – це дані, що характеризують або пояснюють інші дані.

рабства (ст. 4 Конвенції); заборона дискримінації (ст. 14 Конвенції); право на власність (ст. 1 Протоколу № 1); право на освіту (ст. 2 Протоколу № 1); право на свободу і особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції); право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції); заборона покарання без закону (ст. 7 Конвенції); право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 Конвенції) та ін. [5].

Лідери багатьох країн світу закликали притягнути вище керівництво РФ до кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Але через те, що на сьогодні ані Україна, ані РФ не ратифікували Римський статут, Міжнародний кримінальний суд (МКС) не зможе дати юридичну оцінку злочину агресії РФ проти України. Тому Україна ініціює створення спеціального міжнародного трибуналу для доведення вини кожного з представників військово-політичного керівництва РФ.

Докази військових злочинів накопичуються в спеціально створеному окремому онлайн-архіві. [6]. За допомогою американської системи розпізнавання осіб Clearview AI, яка використовує базу даних з 10 млрд фотопортретів (в т.ч. – з соціальних мереж), встановлено особи окремих злочинців-військових РФ за їх фотознімками та фотороботами. Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні також задокументувала випадки позасудових страт, незаконного позбавлення волі, катувань, жорстокого поводження, звалтувань та інших видів сексуального насильства, скоєних в районах, окупованих Збройними силами РФ, у чотирьох областях (Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській) за період з 24 лютого та у березні 2022 р. [7].

У судочинстві країн ЄС, США та, зокрема, в Міжнародному кримінальному суді використання цифрових доказів регулюється правовими нормами, основою яких слугують принципи роботи з цифровими доказами, викладені у Протоколі Берклі та матеріалах Наукової робочої групи з цифрових доказів (SWGDE). [8]. В кримінальному процесуальному законодавстві України, на жаль, взагалі відсутнє визначення терміну «цифрові докази», не визначений порядок їх збирання, зберігання, аналізу та використання у кримінальному провадженні. Тому судами України вони іноді не визнаються допустимими доказами [9], а напрацювання у цьому напрямі науковців і юристів ЄС та США використовуються, в основному, журналістами-розслідувачами.

Успіх розслідування воєнних злочинів, скоєних військовими та військово-політичним керівництвом РФ, певною мірою залежить від ефектив-

ності використання цифрових доказів у кримінальному провадженні. Тому вкрай важливим є внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України щодо визначення поняття «цифрові докази», регламентації процесів їх збирання, зберігання, фіксації, а також – визначення їх допустимості і достовірності.

Список використаних джерел

1. ISO/IEC 27037:2012 Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence. URL: <https://www.iso.org/standard/44381.html>
2. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Організація Об'єднаних Націй, 2020. Переклад. 119 с. С. 6. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>
3. РФ скоїла в Україні понад 40 тисяч воєнних злочинів. Медіакомпанія DW. Bonn, Germany. URL: <https://www.dw.com/uk/rf-skoila-v-ukraini-ponad-40-tisac-voennih-zlociniv-ofis-prezidenta/a-63103928?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>
4. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О. О.», 2018. 208 с. С. 116.
5. The European Convention on Human Rights. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention>
6. Russia's war crimes. URL: <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/>
7. Звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Генеральна Асамблея ООН. 18.10.2022. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-10/A-77-533-AUV-UA.pdf>
8. Positions and Considerations of Scientific Working Group on Digital Evidence. URL: <https://www.swgde.org/documents/positions-and-considerations>
9. Судді Верховного Суду поділилися актуальною судовою практикою з питання доказування на підставі електронних доказів. Верховний суд України: офіційний сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1155803/>